

Література:

1. Венгер Л. О. Психологические основы диагностики умственного развития дошкольников /Венгер Л.О. – М., 1969. – 260с.
2. Венгер А.А., Выгодская Г.Л., Леонгард Э.И. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения /Венгер А.А., Выгодская Г.Л. – М.: Просвещение, 1972. – 92с.
3. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся /(Стадненко Н.М., Ильяшенко Т.Д. Обухлвская А.Г., Борщевская Л.В.); под ред. Стадненко Н.М. – К.: Освіта, 1991. – 96с.
4. Диагностика умственного развития дошкольников /под ред. Венгер Л.О. – М.: Педагогика, 1978. – 248с.
5. Катаева А.А. Развитие наглядного мышления у детей дошкольного возраста с нарушениями слуха и интеллекта./ Зб. под ред. Л.П. Носковой Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта. – М.: Педагогика, 1984. – с 74 – 90.

УДК: 159. 422. 76. 376. 33

Рецензент
Литовченко С.В.
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Д.Р. Варшамова

Стаття присвячена проблемі формування пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку. У даній роботі розкриваються основні теоретичні положення та принципи побудови методики формувального експерименту, спрямованого на формування пізнавально-пошукової діяльності у дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку.

Ключові слова *пізнавальна діяльність, пошукова діяльність, діти з порушенням слуху, дошкільне навчання, методика формувального експерименту*

Статья посвящена проблеме формирования познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста. В данной работе раскрываются основные теоретические положения и принципы построения методики формирующего эксперимента, направленного на формирование познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста

Ключевые слова: познавательная деятельность, поисковая деятельность, дети с нарушением слуха, дошкольное обучение, методика формирующего эксперимента

The article is devoted to the problem of forming cognitive and search activity of children with a hearing impairments of the preschool senior age. This work reveals the main theoretical statements and principles of the construction methods of forming experiment targeted to the forming cognitive and search activity of children with a hearing impairments of the preschool senior age.

Keywords: cognitive activity, search activity, children with a hearing impairments (hearing disability), preschool education, methods of forming experiment.

Проблема розвитку пізнавально-пошукової діяльності та її складових є актуальною для всіх категорій дітей з особливостями психофізичного розвитку. Особливо гостро ця проблема постає у навчанні дітей з порушенням слуху. Результати проведеного констатувального дослідження свідчать про низький рівень розвитку пізнавально-пошукової діяльності у дошкільників цієї категорії у порівнянні з їх однолітками, які чують, що обумовлено труднощами в оволодінні розумовими операціями та діями, які відповідно пов'язані з більш повільним і своєрідним розвитком мовлення, обмеженістю спілкування, а також недостатньою увагою, що приділяється формуванню розумової діяльності дітей у практиці дошкільного виховання й навчання.

Вищезазначені факти, а також аналіз теоретичних та методичних джерел висвіглив необхідність розробки і впровадження у роботу спеціальних дошкільних закладів для дітей з порушенням слуху корекційної методики, яка враховує психофізичні особливості даної категорії дітей, створює формуванню їх пізнавальної активності, стимулює розвиток мовлення і мислення. А також дозволяє скорегувати вплив низки негативних чинників, які затримують і ускладнюють формування окремих компонентів пізнавально-пошукової діяльності.

Таким чином, мета формувальної частини дослідження полягала у розробці теоретично обгрунтованої методики роботи з формування пізнавально-пошукової діяльності дошкільників зі зниженим слухом.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні завдання:

- визначити та теоретично обгрунтувати психолого-педагогічні шляхи ефективного формування пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку;
- розробити систему роботи з формування пізнавально-пошукової діяльності дошкільників зі зниженим слухом.

При розробці методики ми керувались наступними теоретичними положеннями:

1. Відповідність змісту знань меті початку та віковим можливостям дітей. Корекційна методика розроблялась з урахуванням особливостей розвитку мовлення та мислення дітей дошкільного віку зі зниженим слухом, а також їх вікових і потенційних можливостей щодо

засвоєння елементарних понять у системі знань про навколишній світ, сприймання пізнавальних задач, цілеспрямованого їх вирішення, та інтерпретування їх результатів (А.Васильєва, В.Логінова, А.Матвєєва, П.Саморукова та ін.), удосконалення вмінь планувати свої дії (Д.Воробйова, К.Кузовкова), довольного контролювання власних психічних процесів (М.Поддьяков).

Розроблена корекційна методика зорієнтована на включення в єдину систему навчання дітей зі зниженим слухом у спеціальних дошкільних закладах, що дозволяє досягти максимальної ефективності у формуванні пізнавально-пошукової діяльності та її компонентів.

Одним з напрямків експериментальної роботи є система занять по формуванню знань про явища живої та неживої природи. Для цієї системи були розроблені різні за змістом і складністю пізнавальні завдання, досліди, експерименти, які стимулюють у процесі їх виконання розвиток пізнавально-пошукової діяльності.

Так, наприклад, була розроблена серія завдань за загальною темою «Вода у живій та неживій природі». У процесі занять дошкільники вивчали цей об'єкт неживої природи, починаючи з його характеристик, деяких фізичних властивостей і завершуючи значенням у житті живої природи, що дозволяло виявляти властивості одного і того ж явища в різних умовах.

Розроблена система роботи дозволила поступово розширювати та поглиблювати знання дітей про предмети, явища та їх взаємозв'язок у навколишньому світі збільшувати складність пізнавальних завдань, підвищувати рівень самостійності дітей при їх вирішенні.

Так, в навчанні використовувались:

1. репродуктивні пізнавальні завдання – завдання-взірець;
2. частково-пошукові - завдання спрямовані на пошук пояснення сутності змодельованого явища;
3. творчі завдання – 1) які передбачають вибір засобів, необхідних для досягнення результату; 2) завдання, спрямовані на самостійне пояснення сутності явища, що спостерігається.

Для формування пізнавально-пошукової діяльності були передбачені також інші напрямки роботи, а саме малювання, аплікація, та конструювання. Таким, чином методика складається з чотирьох серій занять, які охоплюють різні сфери навчання дошкільників.

2. Використання методів та засобів активізації пізнавальної діяльності дошкільників.

При визначенні методів експериментального навчання ми виходили з теоретичних положень психолого-педагогічної науки, які свідчать, що мовленнєвий та розумовий розвиток дитини відбувається у діяльності, а його ефективність у значній мірі залежить від характеру цієї діяльності (П.Блонський, Л.Виготський, О.Запорожець, О.Леонтьєв, І.Лернер, А.Люблінська, Д.Ельконін та ін.).

Навчання в рамках методики передбачало формування у дошкільників способів пізнавальної діяльності, здатності активно відтворювати знання, та використовувати їх при засвоєнні нового матеріалу, самостійно знаходити зв'язки між предметами та явищами, а також застосовувати адекватні дії при виконанні нових експериментальних завдань.

Розроблена методика передбачає широке використання проблемних ситуацій для розв'язання конкретних задач на заняттях з конструювання та зображувальної діяльності, та проведення елементарних дослідів та експериментів при ознайомленні дошкільників з об'єктами живої та неживої природи, їх властивостями та закономірностями.

3. Поетапне формування пізнавально-пошукової діяльності. Зважаючи на те, що пізнавально-пошукова діяльність тільки починає формуватись у дошкільників зі зниженим слухом були визначені етапи її формування, які враховані при розробці системи занять:

I етап – мотиваційний – співучасть дітей у пошуковій діяльності дорослого (дитина отримує взірець – орієнтир діяльності);

II етап – діяльнісно-навчальний – сумісна пошукова діяльність дорослого та дітей як рівноправних партнерів (на цьому етапі відбувається збагачення суб'єктивного досвіду дитини);

III етап – діяльнісно-розвиваючий складається з трьох підетапів: 1) сумісна пошукова діяльність дітей при безпосередньому керівництві дорослого; 2) сумісна пошукова діяльність дітей при опосередкованому керівництві дорослого; 3) індивідуальна пошукова діяльність дітей (на груповому занятті) при розв'язанні єдиної проблеми у присутності дорослого (на цьому етапі здійснюється індивідуально-диференційований підхід).

4. Принцип відповідності розвиваючого середовища особливостям емпорозвитку та розвитку дошкільників. Реалізація даного принципу передбачає створення умов, в яких дошкільники отримують можливість широкого експериментування з щойно засвоєним на занятті матеріалом, і з яким вони зможуть поекспериментувати за власним задумом, а також з матеріалом, вивчення якого тільки передбачається на подальших заняттях. Отже, необхідним стає наявність об'єктів для експериментування безпосередньо у групі у режимі вільного доступу.

Створення такого середовища надасть можливість охопити та забезпечити взаємодію обох ліній розвитку дитячої психіки: лінії емпорозвитку та лінії, що характеризується провідною роллю дорослого, який організовує процес виховання та навчання. Насьогодні форми їх взаємодії не враховувались у практиці дитячих закладів.

5. Проведення корекційної роботи з урахуванням потенційних можливостей дітей зі зниженим слухом.

Важливим для розробки нашого дослідження безумовно стали висновки сурдопсихологів та сурдопедагогів (Л.Григорьєва, Л.Бикова, А.Зіксєв, М.Рау, А.Понгільська, Т.Розанова, Л.Тигранова, Ж.Шиф Н.Яшкова та ін.) про потенційні можливості дітей з порушенням слухом, які дають

підставу для правомірності проведення розробленої методики. Так Л.Тигранова відмічала, що слабчучі діти володіють достатньою інтелектуальною активністю, що дозволяє їм засвоювати певні розумові дії, якщо створюються спеціальні умови, що стимулюють мисленеву діяльність.

За висновками М.Рау, необхідно, щоб діти систематично вирішували різні завдання, у яких їм необхідно було б переходити від достатньо абстрактно сформульованого змісту до його конкретного уявлення, потім до перетворення конкретної ситуації у залежності від тієї проблеми, яку необхідно вирішувати, до співвідношення конкретної ситуації з попередніми знаннями, та нарешті, знаходження шляху вирішення. Така робота повинна проводитись систематично.

Найбільш доступним для дітей даної категорії виявляються узагальнення за ситуаційною ознакою, коли значення слів, які засвоюються, безпосередньо пов'язуються з наочною, практичною ситуацією. Даний висновок вчених, ми повністю врахували при створенні експериментальної методики, у якій пізнавальний процес побудований безпосередньо на практичних та наочних ситуаціях в ході елементарних дослідів та експериментів, та проблемних завданнях.

6. Принцип зв'язку формування мовлення з організованою діяльністю дітей.

Опосередкованим, але, безумовно, важливим завданням дослідження є забезпечення рівня мовленнєвого розвитку дітей зі зниженим слухом та його активного використання у процесі мисленнєвої діяльності, що зумовило планування та здійснення цієї роботи в ході пізнавально-пошукової діяльності на заняттях.

За даними дослідження Н.Яшкової, при формуванні мовлення дошкільників необхідно забезпечити таку його участь у діяльності дітей, при якій будуть характеризуватися окремі дії як етапи діяльності. При цьому необхідно приділити увагу двом формам роботи – усвідомленню та відображенню у словесному мовленні дій, які були здійснені дошкільниками, та опису тих об'єктів і результатів, які діти отримали у діяльності. Це сприяє виробленню необхідних словесно-наочних зв'язків у мисленні дітей і привчить до самоконтролю та саморегуляції практичної та пізнавальної діяльності. Для реалізації даної вимоги був розроблений план-шаблон розповіді дитини про діяльність та її результати, а також передбачені постійні запитання експериментатора в ході самого заняття, спрямовані на фіксування тільки що здійснених дій, або на самостійні висловлення-припущення дошкільників.

В системі занять враховується принцип неодноразового звернення до одного і того ж поняття (об'єкту вивчення) по мірі накопичення нових фактів та його переосмислення вже на новому рівні, у нових зв'язках та залежностях. Таким чином, нові поняття постійно співвідносяться з тими, що вже засвоїла дитина та включаються у єдину систему знань.

При формуванні образу слова здійснюється одночасне сприймання дітьми назви предмету, або процесу (наприклад, таяння) з наданням часового позначення даного явища, що максимально відповідає принципу ситуативності (А.Зікеєв) і в деяких випадках сприятиме самостійному розкриттю значення нового слова дітьми зі зниженим слухом.

Отже, для вирішення задачі мовленнєвого розвитку в рамках методики формування пізнавально-пошукової діяльності були враховані такі умови:

- 1) завдання, та інструкції щодо його виконання, повинні відповідати індивідуальним можливостям дітей;
- 2) створення учбової ситуації, що стимулює у дітей потребу у вивченні нових знань та запитаннях;
- 3) максимальне збагачення мовленнєвої практики;
- 4) стимулювання дітей до переходу від стереотипних до варіативних мовленнєвих форм, шляхом створення відповідних комунікативних умов;
- 5) стимулювання дітей до використання нової лексики;
- 6) використання речень, як основного засобу комунікації, що пов'язує формування лексичних значень з оволодінням граматичною будовою мови.

Основними організаційно-методичними принципами реалізації формувальної експериментальної методики стали:

1. *Активне усвідомлене оволодіння дитиною основними компонентами діяльності в процесі її здійснення з подальшим закріпленням у мовленнєвій формі.* Цей принцип передбачає обов'язкове проговорення основних елементів діяльності (іноді схематичне їх фіксування).

2. *Організація ситуації успіху в діяльності кожної дитини.* Реалізація цього принципу відтворюється у загальній побудові розроблених серій, де заняття проводяться в порядку зростаючої складності.

3. *Партнерство як основний стиль спілкування між педагогом та дітьми.* В ситуації авторитарної позиції дорослого власна пізнавальна активність дітей практично не виявляється, тому спілкування повинно носити характер співробітництва між дитиною та дорослим.

4. *Для активізації пізнавальної діяльності дітей та підтримки пізнавального інтересу в роботі були реалізовані такі умови:*

- а) повідомлення на кожному занятті нових або частково нових відомостей;
- б) широке використання наочних та роздаткових матеріалів;
- в) використання запитань, які створюють проблемну ситуацію; запитань, що стимулюють мисленнєву діяльність та відповіді на них, дають можливість виявити рівень усвідомлення дитиною тих чи інших явищ.

5. *Організація занять.* Проведення занять з підгрупами 5-6 дітей та в індивідуальному порядку, що сприяє більш ефективному керуванню навчально-пізнавальною діяльністю, формуванню у дошкільників самостійності пізнання, активності, зосередженості та уваги у процесі розв'язання пошуку. При формуванні підгруп враховується рівень знань дітей, рівень розвитку пізнавальної діяльності, взаємовідносини між

досліджувальними, що дозволяє більш ефективно добирати методи навчання та варіювати типи пізнавальних завдань. На заняттях закріплення та узагальнення знань можливе поєднання підгруп у цілісну групу, тобто проведення фронтального заняття.

Під час проведення дослідів допускаються різні комунікативні ситуації, а саме: робота у парі, робота за участю дорослого, індивідуальні, групові у присутності дорослого (в залежності від ситуації, яка може виникнути).

Такими є загальні вихідні положення, які враховувались при розробці системи формування пізнавально-пошукової діяльності на матеріалі знань про явища живої та неживої природи, зображувальної та конструктивної діяльності у старших дошкільників зі зниженим слухом.

Таким чином, можна виділити деякі основні аспекти реалізації методики формувального експерименту:

1) стимуляція допитливості завдяки цікавому навчальному матеріалу, проведенню елементарних дослідів та створенню проблемних ситуацій;

2) поступовий перехід ініціативи від дорослого до дитини;

3) підтримка дитячої активності, дослідницького інтересу та допитливості, заохочення задумів під час занять та поза ними;

4) створення сприятливого середовища для мовленнєвого розвитку (опосередкування мовленням основних подій та явищ, що спостерігаються, власних дій та дій товарища у процесі виконання експериментальних завдань, стимулювання комунікативної активності).

Результати проведеної апробації завдань методики показали її ефективність для формування пізнавально-пошукової діяльності старших дошкільників зі зниженим слухом.

Література:

1. Князева О.Л. Особенности поисковой деятельности в наглядно-действенном мышлении у детей дошкольного возраста: Дис.канд.пед.наук. - М, 1985. - 181с.

2. Розанова Т.В. Познавательная деятельность глухих младших школьников.- М,1977 – 96с.

3. Щеглинина В.В. Формирование познавательной активности детей старшего дошкольного возраста в процессе поисковой деятельности: Дис. канд. пед. наук. – М, 2006. – 233с.